

ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК: 376:373.0 (477)

DOI: 10:25128/2415-3605.17.3.17

ЗОРЯНА УДИЧ

u-z@ukr.net

кандидат педагогічних наук, доцент,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2

СЕРЕДОВИЩНИЙ ПІДХІД У ВПРОВАДЖЕННІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В СЕРЕДНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Відзначено, що впровадження інклюзивної освіти в Україні є пріоритетним завданням сучасної освітньої реформи. Особливу увагу присвячено узагальненню змісту поняття «інклюзивне освітнє середовище середньої загальноосвітньої школи». З цією метою проаналізовано підходи до тлумачення поняття «інклюзивне освітнє середовище» у науковій літературі. На основі аналізу джерельної бази визначено пріоритетне завдання інклюзивного середовища, що передбачає такі умови едукативного процесу в якому всі учні, незалежно від психофізичного порушення чи його відсутності, отримують однаково якісні освітні послуги. В структурі середовищного підходу у впровадженні інклюзивної освіти в середній загальноосвітній школі визначено наступні компоненти: змістовий, соціально-просторовий, процесуальний, діяльнісний, результативний. Визначено, що середовищний підхід у впровадженні інклюзивної освіти в систему середньої загальноосвітньої школи має передбачати реалізацію конкретних принципів. З цією метою виокремлено такі принципи: загальнопедагогічні, інклюзивні та специфічні. З'ясовано, що про ефективність середовищного підходу у функціонуванні інклюзивного загальноосвітнього закладу має свідчити кінцевий результат навчання у школі: гармонійно розвинена особистість школяра, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку, котра здатна до самореалізації.

Ключові слова: середовищний підхід, інклюзивна освіта, інклюзивне освітнє середовище середньої загальноосвітньої школи.

ЗОРЯНА УДИЧ

u-z@ukr.net

кандидат педагогических наук, доцент,

Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка

Тернополь, ул. Максима Кривоноса, 2

СРЕДОВОЙ ПОДХОД В ВНЕДРЕНИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Отмечено, что внедрение инклюзивного образования в Украине является приоритетной задачей современной образовательной реформы. Особое внимание уделено обобщению содержания понятия «инклюзивное образовательное среда средней общеобразовательной школы». С этой целью проанализированы подходы к толкованию понятия «инклюзивное образовательное среда» в научной литературе. На основе анализа источниковой базы определены приоритетные задачи инклюзивной среды, что предусматривает такие условия эдукативного процесса в котором все ученики, независимо от психофизического нарушения или его отсутствия, получают одинаково качественные образовательные услуги. В структуре средового подхода во внедрении инклюзивного образования в средней общеобразовательной школе выделены следующие компоненты: содержательный, социально-пространственный, процессуальный, деятельностный, результативный. Указано, что средовой подход во внедрении инклюзивного образования в систему средней общеобразовательной школы должен

предусматривать реализацию конкретных принципов. С этой целью автором выделено и сгруппированы следующие принципы: общепедагогические, инклюзивные и специфические. Выяснено, что об эффективности средового подхода в функционировании инклюзивного общеобразовательного учреждения должно свидетельствовать конечный результат обучения в школе: гармонично развитая личность школьника, независимо от особенностей ее психофизического развития, которая способна к самообразованию, самосовершенствованию, имеет сложившиеся жизненные компетентности и умеет взаимодействовать с людьми с различными возможностями.

Ключевые слова: *средовой подход, инклюзивное образование, инклюзивное образовательное среда средней общеобразовательной школы.*

ZORIANA UDYCH

u-z@ukr.net

PhD in Pedagogy,

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Ternopil, st. Maxim Krivonos, 2

ENVIRONMENTAL APPROACH TO INTRODUCING INCLUSIVE EDUCATION IN A SECONDARY GENERAL SCHOOL

Active discussion and implementation of inclusive education in the system of secondary general education in Ukraine has been taking place over the past ten years. Educational policy is aimed at providing qualitative educational services to all children, regardless of psycho-physical disability or lack of it. To that effect, a new form of joint study for students with disabilities and with a typical development is introduced, that is called inclusive one. An ecological approach is of great importance in the implementation of inclusive education. This methodological approach in pedagogics is not a new concept. However, until now, in the context of inclusion, issues of the task and principles for implementing the environmental approach, its main features, necessary resources, quality criteria, diagnostics, subjects, components, value interactions with other approaches remain unclear. These questions reflect a wide range of research tasks. In this article, the main components of the inclusive environment of the secondary general education school have been identified and described; the concept of "inclusive educational environment" has been specified; the main tasks, features, principles of an inclusive environment have been clarified. In particular, the author suggests to define the «inclusive educational environment of the secondary general education school» as a set of educational services for the secondary general education school, requiring the creation of conditions, a set of actions, ways and means, attracting necessary external resources, specialists of other industries in order to form necessary competencies for the students' life in accordance with their needs and opportunities. Moreover, the formed conditions for the educational process where all pupils, regardless of their psychophysical disorder or lack thereof, receive equally high-quality educational services, have been determined as the priority task of the inclusive environment of the secondary general education school. In the structure of the inclusive environment of the secondary general education school the author has indicated and analyzed the following components: substantive, socially-spatial, procedural, action-oriented, effective. The article emphasizes that the environmental approach in the introduction of inclusive education to the system of the secondary general education school should provide for the implementation of specific principles. For this purpose, the groups of these principles have been singled out and listed: general pedagogical, inclusive and specific principles. Priority directions for further research have been also identified. The implementation of the ideas proposed by the author will contribute to the qualitative implementation of inclusive education in Ukraine. This is because inclusion requires the creation of an accessible environment for the self-realization of the individuals regardless of their psychophysical disabilities.

Keywords: *environmental approach, inclusive education, inclusive educational environment of secondary general school.*

У методології педагогіки розроблено кілька підходів, які дозволяють виокремити її проблеми, визначити стратегію та основні способи їх вирішення; прогнозувати найбільшу ймовірність отримання позитивного результату. До таких підходів належать: середовищний, акмеологічний, системний, суб'єктний, діалоговий, діяльнісний, ресурсний, персонологічний, партисипативно-інтерактивний та ін. Усі вони між собою взаємопов'язані та взаємодоповнювальні, оскільки в основі їх дослідження є людина. Як зауважує О. Ярошинська, з одного боку, будь-яка наука, досліджуючи особливості формування, розвитку, функціонування людини, обов'язково буде вивчати її зв'язки із середовищем, а з іншого – повноцінний едукативний процес особистості неможливий без її включення в освітнє

середовище [15, с. 6–7]. Отже, середовищний підхід не замінює інші відомі методологічні підходи в педагогіці, а конкретизує їх, створює передумови для їх реалізації.

У контексті запровадження інклюзивної форми навчання проблема формування позитивного середовища для взаємодії усіх учасників едукативного процесу та формування особистості учня в системі середньої загальноосвітньої школи, незважаючи на його можливі психофізичні порушення, вимагає першочергового вирішення.

Середовищний аспект у побудові навчально-виховного процесу розглядали в минулому чимало видатних педагогів України та близького зарубіжжя: П. Блонський, А. Лазурський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький та ін. Виховний вплив шкільного середовища також обґрунтовано на основі досвіду діяльності різнотипних шкіл, на які посилаються чимало сучасних дослідників: німецьких інтегрованих шкіл (Е. Нігермайер, Ю. Цілмер), французької «паралельної школи» (Б. Бло, Л. Порше, Б. Ферра), американських «школи без стін» (Р.Х. Уолтер, С. Уотсон, Б. Хоскен) та школи «екосистеми» (Дж. Гудленд) та ін. Серед сучасних робіт, присвячених проблемі середовища школи та середовищного підходу в інклюзивному навчанні найчастіше звертаються до праць як українських, так і російських дослідників Т. Бондар, Т. Зубаревої, І. Калініченко, І. Кузави, В. Мелешко, Ю. Найди, К. Островської, О. Пащенко, К. Приходченко, Н. Софій та ін. На жаль, аналіз цих праць виявив недостатню увагу до визначення та характеристики компонентів середовищного підходу інклюзивної середньої загальноосвітньої школи.

Мета статті полягає в уточненні поняття «інклюзивне середовище середнього загальноосвітнього закладу» та у виявленні його компонентів.

Найперше зазначимо, що в сучасній педагогіці середовищний підхід розглядається як теорія і технологія безпосереднього управління (через середовище) процесами виховання і розвитку особистості учня; як система дій суб'єкта управління, спрямованих на перетворення середовища у засіб проектування й діагностики результату навчання і виховання. Цей підхід у контексті нашого дослідження є сукупністю компонентів середовища та системою взаємодії з ним усіх суб'єктів освітнього закладу.

Поняття «середовище» використовується у різних галузях наук (медицині, соціологічних, екологічних, біологічних, філософських, педагогічних, психологічних та ін.). Узагальнене значення цього поняття передбачає сукупність конкретних умов для розвитку якого-небудь організму (природні умови для життєдіяльності певного організму чи соціально-побутові умови, в яких проходить життя людини, її оточення; сукупність людей, зв'язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів та ін.) [8, с. 137]. У вітчизняній педагогіці та психології воно не є новим. Зокрема, у минулому столітті, завдяки С. Шацькому та А. Макаренку, широковживаними стали поняття «педагогіка середовища» та «розвивальне педагогічне середовище». Сьогодні, з метою конкретизації певного компонента, властивості, спрямованості чи суб'єктів середовища в педагогіці щодо середовища середнього загальноосвітньої школи застосовують такі поняття «освітнє середовище», «педагогічне середовище» «навчальне середовище», «виховне середовище», «едукативне середовище», «шкільне середовище», «інформаційно-освітнє середовище», «творче освітнє середовище», «предметно-просторове/фізичне середовище», «інклюзивне освітнє середовище» та ін. Дуже часто, як синоніми до цих понять, вживають і «освітній простір», «педагогічне середовище». Огляд трактувань цих понять виявив наступні проблеми: розбіжності авторів у розумінні змісту поняття «середовище» як феномена для розвитку особистості; різні підходи у трактуванні тотожних понять; відсутність єдиноприйнятої класифікації середовища в психолого-педагогічному підході, що значно спростило б відповідне трактування.

У контексті нашого дослідження необхідно уточнити поняття «інклюзивне середовище середнього загальноосвітнього закладу». Щоб уникнути неоднозначного трактування, будемо брати до уваги такі поняття, як «інклюзія», «інклюзивна освіта», «середовище школи», «освітні послуги».

Загальноприйнято вважати, що «інклюзія» (від англ. *inclusion* – включення) – це процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, особливо тих, хто має психофізичні порушення, а «інклюзивна освіта» – це така інноваційна модель навчання, яка забезпечує рівневий доступ до якісної освіти усіх учнів незалежно від особливостей психофізичного розвитку [14, с. 341–342]. При цьому інклюзивна школа є тим закладом освіти, що забезпечує

інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання; використовує існуючі в громаді ресурси; залучає батьків; співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей; створює позитивний клімат у шкільному середовищі [6, с. 31]. Отже, створюється освітнє середовище у школі, яке відповідає потребам і можливостям кожного учня, незалежно від особливостей його психофізичного розвитку.

Досліджуючи шкільне середовище, О. Савченко слушно зауважує, що середовище школи – це не лише сукупність умов і впливів, зокрема людських, які оточують учня, а й простір і умова повноцінного життя всього шкільного колективу. Умови і взаємозв'язки середовища існують у просторово-предметному, географічному і людському оточенні школи. В педагогічному сенсі середовище – це життєвий простір школяра, який активно чи пасивно впливає на його свідомість, почуття, вчинки [10, с. 5].

Предметно-просторове оточення учня створює психологічний фон, у якому розгортаються взаємини всіх, хто знаходиться в приміщенні установи; поведінкове середовище – це певна єдина карта поведінки, властива учневі в даній установі, за рахунок домінування тих чи інших поведінкових форм; подієве оточення – це сукупність подій, що потрапляють в поле сприйняття учня, яке слугує предметом емоційного переживання, оцінки, ставлення; приводом до роздуму і підставою для життєвих висновків: якщо учень бачить відносини там, де на поверхні лежать випадок, дії, обставина, то дана подія стає чинником її особистісного розвитку; інформаційне оточення має виховне значення, коли в освітній установі є предметне середовище, насичене матеріалами, іграми, ілюстративним матеріалом, книгами, які доступні учням і дають поживу для отримання інформації для розвитку; коли в практиці роботи педагогів вибудовується традиція обміну інформацією між учнями, між учнями і дорослими [9, с. 58–59].

Нині у численних дискусіях акцентується увага на тому, що освітнє середовище школи має забезпечити необхідні умови, засоби і технології для навчання як для учнів, так і їхніх батьків, освітян, і не лише в приміщенні навчального закладу, а також змістити акцент з ролі вчителя на особистість учня. Отже, середня загальноосвітня школа має стати повноцінною соціальною інституцією, яка, з метою якісного функціонування, взаємодіє з іншими інституціями, залучає додаткові ресурси.

В умовах ринкової економіки діяльність системи освіти як соціального інституту, що забезпечує відтворення інтелектуально-культурного потенціалу суспільства, освітньою послугою. Освітні послуги середньої загальноосвітньої школи можна вважати якісними, якщо її випускники, незважаючи на особливості власного психофізичного розвитку чи порушення, оволоділи заявленими в Концепції «Нової української школи» компетентностями, необхідними для життєдіяльності. Сформувані їх неможливо, здійснюючи лише знаннєвий, індивідуальний чи будь-який інший підхід. Лише поєднання усіх відомих методичних підходів з опором на середовищний підхід дозволить здійснити перехід від знаннєвої школи до школи компетентностей.

Під поняттям «інклюзивне освітнє середовище» найчастіше розуміють:

– життєвий простір, що забезпечує підвищення почуття власної гідності та впевненості у собі дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку [7, с. 318];

– сукупність умов, що забезпечують рівний доступ особам з особливими потребами до якісної інклюзивної освіти в інклюзивному навчальному закладі (дошкільному, загальному середньому, професійно-технічному і вищому) незалежно від їх психофізичного розвитку, стану здоров'я, віку, статі, соціально-економічного статусу, раси, місця проживання і виховання, та як сукупність учасників навчально-виховного процесу, пов'язаних спільністю умов, в яких відбувається їхня діяльність [1, с. 22];

– середовище, в якому діти можуть взаємодіяти, спілкуватися і розвиватися відповідно до своїх можливостей [2, с. 59];

– систему різнопланових соціальних контактів і конструктивної співпраці учасників навчально-виховного процесу з динамічним розвитком його компонентів для забезпечення якісної освіти та соціалізації дітей і молоді з обмеженими фізичними потребами [3, с. 63];

– середовище, де всі учні, незалежно від своїх освітніх потреб, здатні вчитися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, удосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною загального співтовариства [5, с. 123].

У Законі України «Про освіту», який набрав чинності 28 вересня 2017 р., зазначено, що інклюзивне освітнє середовище – це «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [4]. Вважаємо за доцільне уніфікувати ці поняття під єдиним визначенням «інклюзивне освітнє середовище середньої загальноосвітньої школи»: це комплекс освітніх послуг середньої загальноосвітньої школи, що передбачає створення умов, сукупність впливів, способів та засобів, залучення необхідних зовнішніх ресурсів, фахівців інших галузей з метою формування в учнів необхідних компетентностей для подальшої життєдіяльності відповідно до їхніх потреб та можливостей.

Пріоритетним завданням інклюзивного середовища середньої загальноосвітньої школи визначаємо сформовані умови едукативного процесу, в якому всі учні, незалежно від психофізичного порушення чи його відсутності, отримують однаково якісні освітні послуги. Кінцевим результатом навчання у школі має стати різнобічно розвинена особистість школяра із здатністю до самоосвіти, самовдосконалення, сформованою життєвою компетентністю і умінням взаємодіяти із людьми з різними можливостями.

У структурі інклюзивного середовища середньої загальноосвітньої школи виділяємо окремі компоненти:

- *змістовий компонент* – визначає мету та функції інклюзивного середовища середньої загальноосвітньої школи, цінності, які лежать в основі її філософії;
- *соціально-просторовий компонент* – зумовлює ролі всіх учасників освітнього процесу (учнів, педагогів, батьків, суспільних інституцій); визначає зміст соціально-психологічного клімату інклюзивної школи, вимоги до предметно-просторового середовища;
- *процесуальний компонент* – представляє принципи функціонування інклюзивного середовища в середній загальноосвітній школі, етапи його розвитку та становлення необхідний для цього засоби, ресурси, інструментарії (лінза інвалідності, індекс інклюзії);
- *діяльнісний компонент* – передбачає систему взаємодії, співтворчості учасників навчально-виховного процесу; стихію як силу, що захоплює та управляє, програмує поведінку учасників середовища; визначає простір можливостей (ніши), що дозволяє суб'єктам освіти задовольняти свої інтелектуальні, комунікаційні, творчі та інші потреби;
- *результативний компонент* – встановлює проміжні та кінцеві результати функціонування інклюзивного середовища середньої загальноосвітньої школи відповідно до виокремлених критеріїв, показників, рівнів та типів середовища.

Сучасні дослідники здійснили спробу визначити та узагальнити ознаки середовища, до яких відносимо особливості організації едукативного процесу у школі із інклюзивною формою навчання. Ключовими ознаками інклюзивного середовища вважаємо: цінності інклюзії, які відображені в системі філософії школи; реалізація індивідуальних освітніх траєкторій; гнучкість змістового та процесуального компонентів освітнього процесу; всі учні є суб'єктами едукативного процесу школи; організації освітнього процесу спрямована на задоволення освітніх потреб всіх учнів – як із статусом інвалідності, так і з типовим розвитком; оптимально сформоване предметно-просторове середовище освітнього закладу, організований інформаційний супровід; наявність сприятливого соціально-психологічного клімату; створення умов для спільної діяльності учнів, їх організованого дозвілля; якісне ресурсне забезпечення едукативного процесу з урахуванням різних нозологій; варіативність, що дає можливість враховувати та задовольняти освітні, культурні, соціальні потреби учнів; партнерська взаємодія із батьками учнів; дієвий командний підхід різнопрофільних фахівців, що забезпечують психолого-педагогічний, корекційно-реабілітаційний супровід учнів з інвалідністю; стійкість до внутрішніх змін та зовнішніх впливів.

Середовищний підхід у впровадженні інклюзивної освіти в систему середньої загальноосвітньої школи має передбачати реалізацію конкретних принципів, які відображають цінності інклюзивної освіти. Однак до сьогодні зміст та перелік цих принципів остаточно не з'ясовано, хоча є перші спроби виділити та проаналізувати їх, зокрема у працях вітчизняних

дослідників О. Сакалюк [11], І. Сухіної [12]. Пропонуємо дещо розширити ці принципи із врахуванням специфіки організації інклюзивного навчання:

– *загальнопедагогічні принципи*: домінування гуманістичних цінностей; забезпечення якісної освіти; пріоритет особистості учня та повага до його потреб в едукативному процесі освітнього закладу; врахування індивідуальних можливостей та вікових особливостей учнів; створення умов для самовизначення та самореалізації усіх учнів, отримання ними життєвого досвіду; адаптація та модифікація середовища до потреб та можливостей учнів; забезпечення високої функціональності середовища; опір на успіх; розвивальний характер і функціональність середовища; співпраця школи із суспільними інституціями; створення умов для постійного професійного зростання педагогічних кадрів школи; керованість і структурність середовища інклюзивної школи; налагодження ефективної комунікації у системі «учень-учитель», «учень-учні»; створення оптимальних умов навчання та розвитку усіх учнів;

– *інклюзивні принципи*: доступ до якісних освітніх послуг незалежно від статусу учня (наявність у нього психофізичних порушень чи їх відсутність); визнання і врахування потреб учнів відповідно до нозологій; командний підхід в організації інклюзивної системи навчання, залучення різнофахових спеціалістів (медиків (за напрямком), соціальних працівників, реабілітологів, дефектологів, логопедів та ін.); залучення батьків як рівноправних партнерів; забезпечення інформаційним супроводом та засобами навчання з урахуванням сенсорних можливостей учнів; надання додаткової допомоги у реабілітації, корекції, соціалізації, психологічній адаптації учням з інвалідністю; насиченість культурно-значущими об'єктами; смислова впорядкованість;

– *специфічні принципи*: безпеки середовища; рівноправне користування об'єктами середовища і малі фізичні зусилля при цьому; право на помилку та можливість її виправити у будь-якій сфері діяльності учня в системі школи; занурення в систему соціальних стосунків; оптимальне облаштування пришкольньої ділянки; врахування компенсаторних і допоміжних засоби від час формування доступного середовища; профілактика гіперопіки, залежності від благодійних фондів/організацій; відкритість, гнучкість, динамічність і незавершеність середовища.

Отже, реалізація запропонованих компонентів середовищного підходу у впровадженні інклюзивної форми навчання в систему середньої загальної освіти сприятиме реалізації одного із завдань сучасної освітньої політики в Україні – наданні якісних освітніх послуг.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів середовищного підходу у впровадженні інклюзивної освіти в систему середньої загальноосвітньої школи. У контексті теми дослідження вважаємо за доцільне в подальшому охарактеризувати усі компоненти інклюзивного середовища, його види, розкрити ознаки, умови та етапи функціонування, визначити необхідні для цього ресурси та критерії оцінки успішності інклюзивного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Т. І. Створення інклюзивного освітнього середовища в системі вищої освіти України / Т. І. Бондар // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, II(14), Issue: 27, 2014. – Р. 20–24.
2. Єжова Т.Є. Толерантне освітнє середовище інклюзивного навчального закладу як умова соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності / Т. Є. Єжова // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: тези доповідей. – К.: Університет «Україна», 2011. – С. 59–61.
3. Задіранова Г. В. Розвиток дитини з обмеженнями життєдіяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища/ Г. В. Задіранова // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: Тези доповідей. – К.: Університет «Україна», 2011. – С. 63–63.
4. Закон України «Про освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/rus/article/294010>
5. Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини / І. О. Калініченко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. – 2012. – № 9. – С. 120–126.
6. Кравченко Г. Ю. Сучасні стратегії впровадження освітньої інклюзивної практики // Джерело педагогічних інновацій. Інклюзивна освіта. – 2013. – Вип. № 1. – С. 31–32.

7. Кузава І. Б. Роль інклюзивного середовища у формуванні особистості дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку / І. Б. Кузава // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2012. – Вип. 11. – С. 315–318.
8. Макар Л. М. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі / Л. М. Макар // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – Вип. 30. – С. 229–236.
9. Островська К. О. Психологічні основи формування соціальних компетенцій дітей з аутистичними порушеннями: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.08 / К. О. Островська. – К., 2013. – 466 с.
10. Савченко О. Я. Моделювання розвитку сільської школи: досвід Всеукраїнського фестивалю-конкурсу // Рідна школа. – 2007. – № 2. – С. 3–6.
11. Сакалюк О. Розвиток освітнього середовища як технологія управління навчальним закладом в умовах інклюзії / О. Сакалюк, С. Александрова // Вісник Черкаського університету: Педагогічні науки. 2016. – № 13. – С. 22–27.
12. Словник української мови: в 11 томах / Ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 916 с.
13. Сухіна І. Використання ресурсів середовища в освітньому просторі для забезпечення розвитку і навчання дітей з аутизмом / І. Сухіна // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2015. – № 1. – С. 41–48.
14. Удич З. І. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посібник / З. І. Удич. – Тернопіль: Принт-Офіс, 2015. – 380 с.
15. Ярошинська О. О. Теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / О. О. Ярошинська. – Житомир, 2015. – 40 с.

REFERENCES

1. Bondar T. I. Stvorennia inkluzyvnoho osvitnoho seredovyscha v systemi vyshchoi osvity Ukrainy [Creation of an inclusive educational environment in the system of higher education of Ukraine.], Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, II(14), Issue: 27, 2014, pp. 20–24.
2. Iezhova T. Ie. Tolerantne osvitnie seredovysche inkluzyvnoho navchalnoho zakladu yak umova sotsialnoi reabilitatsii ditei z obmezhenymy mozhyvostiamy zhyttiediialnosti [Tolerant educational environment of inclusive educational institution as a condition for social rehabilitation of children with disabilities], Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei v intehrovanomu osvitnomu seredovyschi: Tezy dopovidei, K.: Universytet «Ukraina», 2011, pp. 59–61.
3. Zadiranova H. V. Rozvytok dytny z obmezheniamy zhyttiediialnosti v umovakh inkluzyvnoho osvitnoho seredovyscha [Development of a child with disabilities in an inclusive educational environment], Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei v intehrovanomu osvitnomu seredovyschi: Tezy dopovidei, K.: Universytet «Ukraina», 2011, pp. 63–63.
4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [The Law «On Education»]. Holos Ukrainy: hazeta Verkhovnoi rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://www.golos.com.ua/rus/article/294010>
5. Kalinichenko I. O. Osoblyvosti formuvannia inkluzyvnoho osvitnoho seredovyscha dlia zabezpechennia vsebichnoho rozvytku dytny [Peculiarities of the inclusive educational environment formation to ensure the comprehensive development of a child], Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy, 2012, Vol. 9, pp. 120–126.
6. Kravchenko H. Iu. Suchasni strahii vprovadzhennia osvitnoi inkluzyvnoi praktyky [Modern strategies for the implementation of educational inclusive practice], Dzherelo pedahohichnykh innovatsii. Inkluzyvna osvita: Naukovo-metodychnyi zhurnal, Vol. № 1, Kharkiv: Kharkivska akademiia neperervnoi osvity, 2013, pp. 31–32.
7. Kuzava I. B. Rol inkluzyvnoho seredovyscha u formuvanni osobystosti doshkilnykiv, yaki potrebuut korektsii psykho fizychnoho rozvytku [The role of the inclusive environment in the formation of preschoolers' personality who need correction of their psychophysical development], Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka, 2012, Vol. 11, pp. 315–318.
8. Makar L. M. Sutnist osvitnoho seredovyscha v pedahohichnomu protsesi. L. M. Makar [The essence of the educational environment in the pedagogical process], Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh, 2013, Vol. 30, pp. 229–236.
9. Ostrovska K.O. Psykholohichni osnovy formuvannia sotsialnykh kompetentsii ditei z autystychnymy porushenniamy [Psychological grounds of formation of social competences of children with autistic disorders]: dys. ... d-ra psykhol. nauk: 19.00.08, Kyiv, 2013, 466 p.
10. Savchenko O. Ia. Modeliuvannia rozvytku silskoi shkoly: dosvid Vseukrainskoho festyvaliu-konkursu [Modeling the development of rural schools: the experience of the All-Ukrainian festival-competition], Ridna shkola, 2007, Vol. 2, pp. 3–6.
11. Sakaliuk O., Aleksandrova S. Rozvytok osvitnoho seredovyscha yak tekhnolohiia upravlinnia navchalnym zakladom v umovakh inkluzii [Development of the educational environment as a technology

- for the management of an educational institution in the context of inclusion], *Visnyk cherkaskoho universytetu: Pedagogichni nauky*, Vol. (2016), pp. 22–27.
12. *Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes], [Red. koleh. I. K. Bilodid (holova) ta in.], K.: Naukova dumka 1970-1980, Tom 9: S [red. I.S. Nazarova, O. P. Petrovska, L. H. Skrypnyk, L. A. Yurchuk], K.: Naukova dumka, 1978, 916 p.
  13. Sukhina I. Vykorystannia resursiv seredovyscha v osvithomu prostori dlia zabezpechennia rozvytku i navchannia ditei z autyzmom [Use of environment resources in educational space to provide development and training of children with autism], *Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia*, 2015, № 1, pp. 41–48.
  14. Udych Z. I. *Osnovy inkluzyvnoi osvity: navchalno-metodychni posibnyk* [Fundamentals of inclusive education: a teaching-guidance manual], TNPU im. V. Hnatiuka, Ternopil: Print-Ofis, 2015, 380 p.
  15. Iaroshynska O. O. *Teoretychni i metodychni zasady proektuvannia osvitnoho seredovyscha profesiinoi pidgotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk 13.00.04* [Theoretical and methodological grounds for designing the educational environment for vocational training of future primary school teachers], *Zhytomyr*, 2015, 40 p.

Стаття надійшла в редакцію 21.08.2017 р.

УДК 378.147:811.111

DOI: 10:25128/2415-3605.17.3.18

НАТАЛІЯ РАТУШНЯК

ratushniaknatalia92@gmail.com

аспірантка,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2

ВРАХУВАННЯ ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ

Висвітлено вікові особливості учнів початкової школи та внутрішні психічні особливості дитини молодшого шкільного віку з особливими потребами для організації її індивідуального навчання. Зокрема виокремлено інтелектуальний аспект, смислове сприймання та структурність сприйняття. Проаналізовано результати соціальних зрізів, дані обстежень психолого-медико-педагогічних консультацій, наукові праці зарубіжних і вітчизняних дослідників цієї проблеми. Визначено, що важливими функціями вчителя під час індивідуалізації навчання є стимулювання пізнавальної діяльності, постійний контроль за виконанням завдань, своєчасна допомога у подоланні труднощів навчання. Охарактеризовано анатомо-фізіологічні, психічні та психологічні вікові особливості учнів молодшого шкільного віку, враховуючи їхні пізнавальні потреби. Визначено основні групи дітей з особливими потребами та їхні психофізичні якості. Проаналізовано анатомо-фізіологічні, психологічні та психічні особливості учнів з вадами зору, слуху, мовлення, розладом опорно-рухової системи, розумовою відсталістю. Описано особливості інтелектуальної активності учнів початкової школи з вадами розвитку. Охарактеризовано шляхи індивідуалізації навчання учнів початкової школи в умовах інклюзивного навчання.

Ключові слова: *учні початкової школи, учні з особливими потребами, інклюзивна освіта, індивідуалізація навчання, психофізичні особливості, навчально-пізнавальна діяльність.*

НАТАЛІЯ РАТУШНЯК

ratushniaknatalia92@gmail.com

аспірантка,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
г. Тернопіль, ул. Максима Кривоноса, 2